

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM MUTAXASSISLARIDA KASBIY DEONTOLOGIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Kalandarova Fazilat Toxirovna

University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

kalandarovafazilat3@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21639094>

Annotatsiya. Maqolada oliy pedagogik ta'lim tizimi oldiga ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, uning ochiqqligi, insonparvarligi hamda shaxsga yo'naltirilganligi, ta'limning barcha bo'g'inlari orasidagi uzviylikni, dunyo ta'lim muhiti bilan integratsiyalashuvini ta'minlash va talabalarda kasbiy deontologik kompetensiyasini rivojlantirish kabi bir qator muhim dolzarb vazifalarni bajarish masalasi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy rivojlanish, deontologik kompetensiya, ta'lim-tarbiya, ilm-fan, axborot texnologiyalari, pedagogik deontologiya, kompetentlik, kompetensiya, fan, metodologik yondashuvlar, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, kasbiy etika,

Kirish. Ijtimoiy hayot taraqqiyoti O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi oldiga bir qator o'ta muhim va dolzarb vazifalarni amalga oshirish masalasini ko'ndalang qilib qo'ymoqda. Bulardan ayrimlari sifatida ta'lim sifatini tubdan yaxshilash, fanlar, mavzulararo, ta'lim bosqichlari o'rtasidagi aloqadorlik va uzviylik muammolarini hal qilish, ta'limning barcha uchun ochiqqligini ta'minlash, dunyoning rivojlangan ilmiy-ta'limiy muhiti bilan integratsiyalashuv jarayonlarini tezlatish kabilarni ko'rsatib o'tish mumkin. Axborot va innovatsion texnologiyalar inson hayotiy faoliyatining barcha sohaları mazmuniga jadal sur'atlar bilan kirib borishi, ta'lim jarayonini kompyuterlashtirish, unga axborot texnologiyalarini joriy etish masalasining juda keng ko'lamda muhokama qilinishiga qaramasdan, oliy ta'limi muassasalarida bu sohada olib borilayotgan amaliy ishlar ko'lamini va unga qaratilgan e'tiborni talab darajasida deb bo'lmaydi. Olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalari va kuzatishlarimiz tahlili oliy ta'lim o'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish an'anaviy usullarga nisbatan ustun ekanligini hamda bevosita ta'lim jarayonida kompyuter va innovatsion didaktik texnologiyalardan foydalanishga nisbatan kam e'tibor qaratilayotganligini aniqlash imkonini berdi [1].

Adabiyotlar tahlili. Mamlakatimiz oliy pedagogik ta'lim tizimi oldiga ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, uning ochiqqligi, insonparvarligi hamda shaxsga yo'naltirilganligi, ta'limning barcha bo'g'inlari orasidagi uzviylikni, dunyo ta'lim muhiti bilan integratsiyalashuvini ta'minlash kabi bir qator muhim dolzarb vazifalarni bajarish masalasini ko'ndalang qilib qo'ydi. Axborot texnologiyalari asri hisoblanayotgan XXI asrda o'sib yosh avlodni o'z bilimi, intellektual va ijodiy imkoniyatlari bilan ilm-fan va ishlab chiqarishni yangi metod va texnologiyalar bilan boyita oladigan shaxslar sifatida shakllanishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratib berishi lozim. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik tayyorlash avvalo, oliy ta'lim muassasalarida pedagog kadrlarni sifatli tayyorlashga bog'liq. Mutaxassislarning kompetentlik darajasi, kasbiy mahorati, kasbiy deontologik kompetensiyasi, pedagogik jarayonlarni to'g'ri va maqsadli boshqara olishi o'quvchi shaxsini tarkib toptirish muvaffaqiyatini belgilab beradi. Bu oliy pedagogik ta'lim tizimi, umuman ta'lim va kadrlar

tayyorlash uchun mas'ul bo'lgan barcha tashkilotlar oldiga bo'lajak pedagoglarning barkamol shaxsni tarbiyalash jarayonlarini tashkil qilish va boshqarishga kasbiy tayyorgarligi masalalarini yanada mukammal tadqiq qilishdek dolzarb vazifani qo'yadi.

Muhokama. O'zbekiston innovatsion rivojlanish turining hozirgi zamon modeliga o'tishi uchun hamma zarur sharoitlarga ega. Mazkur model vujudga keltirgan ilmiy-texnikaviy salohiyatdan keng va samarali foydalanishga, fundamental va amaliy fanlarning yutuqlarini, chuqur ilm talab qiladigan texnologiyalarni amaliyotga keng qamrovda joriy etishga, yuqori malakali, iqtidorli kadrlar sonini ko'paytirishga asoslanadi. Bu mamlakatimiz jahondagi iqtisodiyoti va sanoati rivojlangan davlatlar qatoriga kirib borishining zarur sharti va mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi. Ilm-fan, texnika, texnologiya hamda ishlab chiqarishning bugungi yuksak taraqqiyoti o'z-o'zidan yangi ijtimoiy talablarni kun tartibiga qo'ymoqda. Mazkur ijtimoiy talablar sirasida jamiyat, qolaversa, uning negizida sohalar rivojini harakatga keltiruvchi kuch – malakali kadrlarni tayyorlash, ana shu maqsadga yo'naltirilgan tizimni takomillashtirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Malakali kadrlarni tayyorlashga bo'lgan ehtiyoj ishlab chiqarish korxonalari paydo bo'lgan, sanoat sohasi rivojining ilk bosqichlarida yuzaga kelgan bo'lsa-da, hanuzgacha o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda. Buning asosiy sabablari jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga bog'liq ravishda yangidan-yangi yo'nalishlar, ixtisosliklarning paydo bo'lishi, ular bo'yicha kadrlar tayyorlash zaruriyati, o'zgaruvchan, tezkor davrda mutaxassislarning kasbiy bilim, malaka va mahoratlarini izchil oshirib borishga ehtiyojning shakllanishi, shuningdek, mutaxassis sifatida mehnat bozoridagi kuchli raqobatga bardosh bera olishga talabning ortishi sanaladi. Mavjud sharoitda ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarini malakali kadrlar bilan ta'minlashda puxta asoslangan ega bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi, xususan, oliy ta'lim muassasasi bosqichi alohida o'rin tutadi. Yuqorida aytib o'tilganidek, tezkorlik bilan rivojlanayotgan davr mutaxassislar oldiga shiddatli o'zgarishlarga tayyor turish, davr bilan hamqadam bo'lib, ijtimoiy va kasbiy nuqtai nazardan o'z-o'zini shakllantirish va kasbiy deontologik kompetensiyalarni rivojlantirish vazifasini qo'ymoqda. Mutaxassislarning mazkur talabga to'laqonli javob bera olishida oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonining sifatli tashkil etilishini juda muhim. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining, ya'ni bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga to'laqonli tayyorlash borasidagi malakasi, pedagogik mahorati, o'quv-tarbiya jarayonida insonparvarlik g'oyalari ustuvorligini ta'minlovchi shaxsiy sifatlari, o'quvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash layoqati mavjud ijtimoiy talablarga mos bo'lishi zarur. Shuningdek, ular tomonidan ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikma, malakalarini rivojlantirish va ularing kasbiy deontologik kompetentligini to'xtovsiz rivojlantirib borishni ham taqazo etadi.

Natija. O'zbekiston Respublikasida pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining kasbiy deontologik tayyorgarlik darajasini takomillashtirish, ularning zamonaviy pedagogik hamda tegishli sohalariga oid bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish yo'lida samarali ishlar amalga oshirilmoqda. O'quv dasturlarini ishlab chiqishda talabalarning kasbiy deontologik kompetentligi, ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Bundan tashqari, o'quv dasturlarini tayyorlashda Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur kabi rivojlangan davlatlarning tajribasidan keng foydalanilmoqda. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining kasbiy tayyorgarlik faoliyatini yanada takomillashtirishning quyidagi yo'nalishlarini belgilab olishimiz zarur: oliy

ta'lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy deontologik tayyorgarlik darajasini doimiy ravishda oshirib borishiga erishish maqsadida ularning nazariya, ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot va o'qitilayotgan kasbiy fanlar bo'yicha innovatsiyalar, shuningdek, ta'lim jarayonini tashkil etishning zamonaviy metodlari sohasidagi so'nggi yutuqlarni o'rganib borish zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot kommunikatsion texnologiyalarining so'nggi yutuqlarini chuqur o'rgangan holda bevosita ta'lim jarayoniga amaliy tatbiq etish asosida barcha mutaxassisliklar bo'yicha malaka talablari, o'quv rejalari, dastur va metodlarini doimiy takomillashtirib borish; oliy ta'lim muassasalari talabalarining xorijiy tillarni o'zlashtirish darajasini oshirish va undan o'z kasbiy va ilmiy faoliyatini doimiy ravishda oshirib borishida samarali foydalanish; oliy ta'lim muassasalari ta'lim yo'nalishlarida uzluksiz malakaviy amaliyotni yuqori saviyada o'tkazish va tanlangan obektlarda bitiruv malakaviy ishlarni tajriba sinovdan to'laqonli bajarilishiga erishish orqali malakali pedagoglar tayyorlash; magistratura bosqichi talabalarining ilmiy faoliyatini yanada samarali tashkil etish borasida ularning ilmiy stajirovkalar davridagi faoliyati bo'yicha olib boriladigan ishlarni takomillashtirish. Ayniqsa, mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlarni tahlil qilishga, ilmiy tadqiqot bo'yicha amalga oshiriladigan tajriba-sinov ishlaridan olingan natijalarni ilmiy asoslashga o'rgatish; malakali o'qituvchilar hamda ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlashni yanada takomillashtirishga erishishni ta'minlash maqsadida kadrlarni rivojlangan xorijiy mamlakatlarga xizmat safarlarini tashkil etish. Ushbu yo'nalishlarning barchasini ta'minlanishi oliy ta'lim muassasalari talabalarining, bo'lajak fan o'qituvchilarini pedagogik faoliyatini tashkil etish, kasbiy o'z-o'zini rivojlantirishga nisbatan mas'uliyatini yanada oshirishga xizmat qiladi. Kompetentlik va kompetensiya so'zlari bir-biri bilan bog'liq va biri ikkinchisini to'ldiradigan tushunchalardir. Shunga ekan, kompetensiya tizimi amaliy va nazariy tayyorgarlik jihatidan o'zida bir qator kompetentlik va kompetensiyalarni jamlagan. Zero, yetarli darajada kompetensiyasi taraqqiy etmagan va rivojlanmagan mutaxassislar o'z vazifalarini mukammal bajara olmaydi.

Kompetentli deb, muayyan bir sohaga oid ma'lumotga ega bo'lgan va shu sohaga xos kompetensiyalarni egallagan kasb egasiga aytiladi. "Kompetensiya" va "kompetentlilik" tushunchalari tizimdagi amaliy va nazariy tayyorgarlik jihatdan tafovutlar quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- kompetensiya – davlat standartlarida bo'lgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talab bo'lib, har bir kasb egasining muayyan sohada samarali faoliyat ko'rsatishi uchun muhim bo'lgan ta'limiy (professional) tayyorgarligidir.

- kompetentlilik – kasb egasi tomonidan egallangan mutaxassisligiga doir bilim, ko'nikma, malakalar, shaxsiy va kasbiy sifatlari bo'lib, muayyan sohada orttirilgan tajribasidir. Pirovard natijada yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va salohiyatini oshirishga erishiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tizimli tashkil etish – bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini kasbiy deontologik kompetentligini oshirishga, yuqori malakali, mehnat bozoridagi kuchli raqobatga bardoshli kadrlarni tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Bu esa, o'z navbatida, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim va tarbiya jarayonining sifatli tashkil etilishini, malakali kadrlar tayyorlashda yuksak samaradorlikka erishishni kafolatlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – T.: TDPU, 2003. –

175 b.

2. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: Sano-standart, 2017. – 416 b.

3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.

4. Леонтьев А. А. Педагогическое общение. – М.: Нальчик, 1996. – 96 с.

5. Kalandarova, Fazilat Toxirovna Umumiy pedagogika /o'quv qo'llanma/ Kalandarova Fazilat Toxirovna. – Namangan: «SUNRISE-PRO», 2025. – 176 bet.

6. Toxirovna, K. F. (2024). O'Qituvchilik Faoliyatida Deontologik Tayyorgarlikni Oshirish. *Miasto Przyszłości*, 51, 146-148.

7. Kalandarova F.T. KOMPETENTSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUV BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING DEONTOLOGIK KOMPETENTSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSI SIFATIDA. <https://www.iupr.ru/5-120-2024>

8. Kalandarova, F. (2024). O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMMUNIKATIV QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA DEONTALOGIK YONDASHUV. Namangan Davlat Universiteti.

9. Kalandarova Fazilat Tokhirovna. (2025). Improving the Deontological Competence of Primary Teachers on The Basis of Educational Technologies. *International Journal of Pedagogics*, 5(05), 42–45. <https://doi.org/10.37547/ijp/Volume05Issue05-11>

10. Toxirovna, K. F. . (2025). BOSHLANG'ICH TA'LIM TALABALARIDA DEONTOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA KASBIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 4(10), 96–98. Retrieved from <https://jeev.innovascience.uz/index.php/jeev/article/view/1600>